

Mateusz ROGOWSKI

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Geografii Rozwoju Regionalnego

CZYNNIKI DECYDUJĄCE O ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ SZLAKÓW PIESZYCH W ŚWIELE OPINII PRZEWODNIKÓW I TURYSTÓW – ASPEKT METODYCZNY

W praktyce badań zjawisk turystycznych do najczęściej stosowanych metod obserwacji należą metody ankietowo-sondażowe. Polegają one na zbieraniu informacji za pomocą ankiet lub wywiadów osobistych. Zdaniem PIETER (1975), ankietę jest częścią metody statystycznej i przeprowadzana jest masowo. Składa się z pojedynczych pytań, których celem jest rozwiązanie określonego problemu. Badaniom tym podlega wybrana część zbiorowości statystycznej, która winna być reprezentatywna w stosunku do całości zbioru, tzn. posiadać strukturę jak najbardziej do niej zbliżoną. Głównym celem przeprowadzenia niniejszych badań jest poznanie czynników decydujących o atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych, co ma wspomóc weryfikację kryteriów tworzonej metody oceny.

W literaturze istnieje dużo tego typu prac, wśród których do najbardziej zbliżonych tematycznie należy zaliczyć opracowanie KUCHARSKIEJ (2006). Autorka prowadziła badania ankietowe wśród członków Łódzkiego Oddziału PTTK dotyczące atrakcyjności odmian krajobrazu, walorów turystycznych, dostępności komunikacyjnej, oznakowania, tablic informacyjnych i bazy paraturystycznej. Pozwoliły one autorce na najtrafniejszy dobór cech i czynników do własnej metody oceny. Podobnego typu badania prze-

przewodzone wśród turystów na szlaku dotyczyły preferencji w zakresie walorów turystycznych (m.in. KRUCZEK 1979, BOHDANOWICZ, MIKUŁOWSKI 1980, SEWERNIAK 1990, 1991, DYGOŃ 2003, KOWALCZYK 2003, PRÓSZYŃSKA-BORDAS 2007, WYSZYŃSKI 2008, PARZYCH 2009) czy walorów krajobrazowych (BAGIŃSKI 1991, KOWALCZYK 1992, PIETRZAK 1998, PIETRZAK, MIEDZIŃSKA, STYPEREK 1999, JABŁOŃSKA 2003, ZGŁOBICKI i in. 2005, PIECHOTA 2006, 2009, PRZYBYLSKA 2008, MATUSZEWSKA 2008, GROBELNY, WIESNER, ZARZYCKI 2010) oraz zagospodarowania turystycznego (ZARZYCKI 2003, 2007).

Na wstępie przyjęto, że opinie przewodników i turystów są równoważne, mimo że stan wiedzy obu grup jest odmienny. Z tego względu zdecydowano się na przygotowanie dwóch formularzy ankietowych, opracowanych w oparciu o tworzoną metodę oceny atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych, której wstępne założenia zostały przedstawione w osobnych artykułach (ROGOWSKI 2008, 2009, 2010). Oba kwestionariusze uwzględniające odmienny stan wiedzy turystów i przewodników składały się z siedmiu pytań. Odpowiedzi do niektórych z nich opracowano w postaci średniej wartości, która według BAGIŃSKIEGO (1991) nie jest uznana za wartość zobiektywizowaną, ale jako średnia z sumy ocen subiektywnych jest wartością scaloną i łatwiej porównywalną. Jest ona bardziej aplikacyjna i poznawczo łatwiejsza do naukowego postrzegania w przypadku, kiedy ma się do dyspozycji informacje szczegółowe. Zestawienie większości odpowiedzi przedstawiono w postaci średniej wartości:

$$\bar{x} = \frac{x_1\% n_1 + x_2\% n_2 + \dots + x_k\% n_k}{N} = \frac{\sum_{i=1}^k x_i n_i}{N},$$

gdzie:

$x_1\%, x_2\%, x_k\%$ – wartości procentowe przyznane przez respondentów,

n_1, n_2, n_k – liczba wskazań dla danej wartości procentowej,

N – liczba respondentów objętych badaniami.

Różnicą był jedynie sposób pozyskania opinii – przewodnicy samodzielnie wypełniali formularz, a turyści udzielali odpowiedzi w oparciu o kwestionariusz wywiadu, którego charakterystykę przedstawili LUTYŃSKI (1994) i OPPENHEIM (2004). Obie grupy ustalały kolejności odpowiedzi – od najważniejszej do najmniej ważnej, z tą różnicą, że przewodnicy dodatkowo byli proszeni o przypisanie wartości procentowej dla kryteriów oceny.

Badania wśród przewodników prowadzono od października 2009 r. do końca kwietnia 2010 r. i objęto nimi 102 osoby (84 przewodników sudeckich, siedmiu terenowych po Dolnym Śląsku i 11 z obiema licencjami). Wśród

nich było 58 mężczyzn i 44 kobiety z pięciu województw: dolnośląskiego (88%), wielkopolskiego (5%), opolskiego (4%), małopolskiego (2%) i śląskiego (1%). Turystów ankietowano w dniach wolnych od pracy w sezonie letnim 2010 r., w okresie od maja do połowy sierpnia 2010 r., na obszarze górskim (Karkonosze), podgórskim (Pogórze Kaczawskie i Masyw Ślęży) i nizinnym (Dolina Baryczy) Dolnego Śląska. Badania objęły 329 osób, wśród których było 45% kobiet i 55% mężczyzn, pochodzących z 14 województw (głównie dolnośląskie – 25%, wielkopolskie – 19%, śląskie – 9%, zachodniopomorskie – 8%, łódzkie i mazowieckie – 7% oraz kujawsko-pomorskie – 6%). Ciekawostką jest fakt, że z dwóch ościennych województw – opolskiego i lubuskiego – pochodziło zaledwie 5 i 3% ankietowanych. Połowa turystów pochodziła z dużych miast (liczących ponad 100 tys. mieszkańców), takich jak: Wrocław, Poznań, Katowice, Gliwice, Szczecin, Wałbrzych i Legnica, 1/3 z mniejszych ośrodków (liczących mniej niż 10 tys. mieszkańców), a pozostałych 15% z małych miast i wsi. Struktura wiekowa turystów ukazuje, że 3/4 badanej populacji to osoby do 45 roku życia, z czego 44% stanowią ludzie młodzi do 26 roku życia – najczęściej uczący się. Jedynie 17% badanej próby to osoby w wieku pomiędzy 45 a 65 lat, a pozostałe 9% stanowiły osoby starsze.

Opinie turystów i przewodników na temat atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych

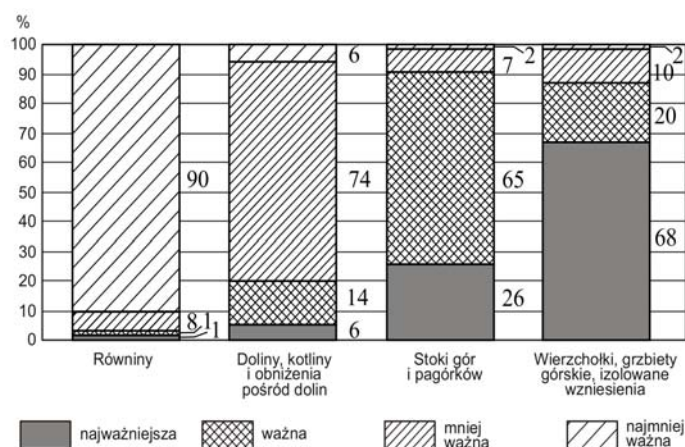
Omówienie wyników badań ankietowych przeprowadzono w następującej kolejności, od walorów krajobrazowych, widokowych i atrakcji krajoznawczych składających się na walory turystyczne, poprzez zagospodarowanie turystyczne, po ocenę kompleksową. W badaniach nie uwzględniono dostępności komunikacyjnej.

O atrakcyjności walorów krajobrazowych szlaku decyduje przebieg w obrębie form ukształtowania terenu, dynamika rzeźby, dominujący typ pokrycia terenu, zróżnicowanie pokrycia terenu i powierzchniowe formy ochrony. Były one przedmiotem analizy przewodników, którzy mieli ustalić ich znaczenie. W efekcie czterem czynnikom najczęściej przypisywano wartość 20%, a formie ukształtowania terenu – 30%. Średnie wartości dla nich nie różnią się między sobą (oscylując w przedziale od 17 do 24%) i z tego względu można uznać, że są one równoważne (tab. 1).

Tabela 1. Znaczenie czynników oceny walorów krajobrazowych szlaków pieszych w opinii ankietowanych przewodników

Kryteria oceny walorów krajobrazowych	Wartości przypisane poszczególnym kryteriom oceny walorów krajobrazowych										Średnia wartość kryterium w ocenie walorów krajobrazowych w %
	w %										
	0	5	10	15	20	25	30	35	40	70	
	liczba wskazań										
Forma ukształtowania terenu	–	–	5	13	27	14	36	4	3	–	24
Dynamika rzeźby szlaku	–	12	8	27	43	6	6	–	1	–	17
Zróżnicowanie pokrycia terenu	–	–	10	12	36	14	25	3	2	–	22
Naturalność pokrycia terenu	1	–	24	19	29	18	9	1	1	–	19
Powierzchniowe formy ochrony	–	4	29	14	39	9	4	–	2	1	18

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Rys. 1. Znaczenie form ukształtowania terenu w ocenie walorów krajobrazowych szlaku pieszego w opinii ankietowanych turystów

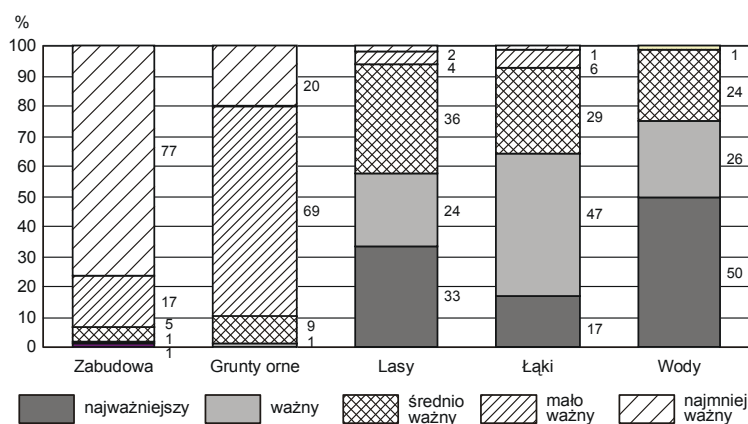
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Dla przewodników górskich najważniejsze są formy ukształtowania terenu (27%), a dla terenowych – dominujący typ stanowi pokrycie terenu (29%). Jest to w pełni uzasadnione, gdyż – jak twierdzi PLEWNIAK, RUSZCZYCKA-MIZERA, WISNIEWSKI (1993) – rzeźba terenu jest rejestrowana i oce-

niana przez człowieka jako pierwsza i ma najistotniejsze znaczenie dla walorów krajobrazowych. Jeśli więc jej urozmaicenie jest niewielkie, to rolę najważniejszego czynnika w ocenie walorów krajobrazowych odgrywa pokrycie terenu. Turyści natomiast ustalali, które formy rzeźby terenu decydują o atrakcyjności walorów krajobrazowych szlaku. Podzielono je w zależności od stopnia ich zróżnicowania i odmienności w stosunku do otoczenia, porządkując w kolejności od najważniejszej (1) do najmniej ważnej (4) (rys. 1).

Grupą form, której obecność w największym stopniu decyduje o atrakcyjności walorów krajobrazowych są wierzchołki, grzbiety górskie i izolowane wzniesienia, które dla 68% turystów są najważniejsze. Ważne według 65% turystów są stoki górskie, formy pagórkowate i faliste, a mniej istotne zdaniem niemal 3/4 respondentów są doliny, kotliny i obniżenia pośród wysoczyzn. Najmniej ważne zdaniem 90% turystów są formy równinne.

Następnie turyści ustalali, jaki rodzaj pokrycia terenu w obrębie szlaku pieszego decyduje o atrakcyjności walorów krajobrazowych. Ich uporządkowanie polegało na przyznaniu wartości od 1 (najważniejsza) do 5 (najmniej ważna) (rys. 2). Połowa turystów uważa, że najważniejsze są wody powierzchniowe. W dalszej kolejności znalazły się lasy i łąki, dla których najwyższe wartości są w miarę zbliżone (lasy są najważniejsze dla 33% turystów, a ważne dla 34%; łąki natomiast najważniejsze dla 17%, a ważne dla 47%). Mało istotne są grunty orne (69%), a najmniej ważna zabudowa (77%). Kolejność ta jest zgodna ze stopniem naturalności fizjonomicznej pokrycia terenu.

Rys. 2. Znaczenie typów pokrycia terenu w ocenie walorów krajobrazowych szlaku pieszego w opinii ankietowanych turystów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

W zakresie walorów widokowych przewodnicy ustalali znaczenie cech panoram, którymi są: zasięg widzialności, rozwinięcie horyzontalne, rozwinięcie wertykalne, ilość planów w krajobrazie, mozaikowość pokrycia terenu i dominanta krajobrazowa (tab. 2).

Tabela 2. Opinie ankietowanych przewodników na temat znaczenia cech walorów widokowych dla atrakcyjności szlaków pieszych

Kryteria oceny walorów widokowych krajobrazu	Wartości cech oceny walorów widokowych szlaku											śred- nia* w %
	w %											
	0	5	10	15	20	25	30	40	45	60		
	liczba wskazań											
Zasięg widzialności	–	–	7	9	34	9	33	–	1	9	25	
Rozwinięcie horyzontalne	–	1	27	19	38	12	3	1	1	–	17	
Rozwinięcie wertykalne	1	–	49	21	27	1	3	–	–	–	15	
Ilość planów w panoramie	1	10	29	30	14	16	12	–	–	–	16	
Mozaikowość pokrycia terenu	1	13	15	30	22	5	15	–	1	–	16	
Dominanta krajobrazowa	9	26	31	16	18	1	1	–	–	–	11	

*Średnia wartość kryterium w ocenie walorów widokowych.

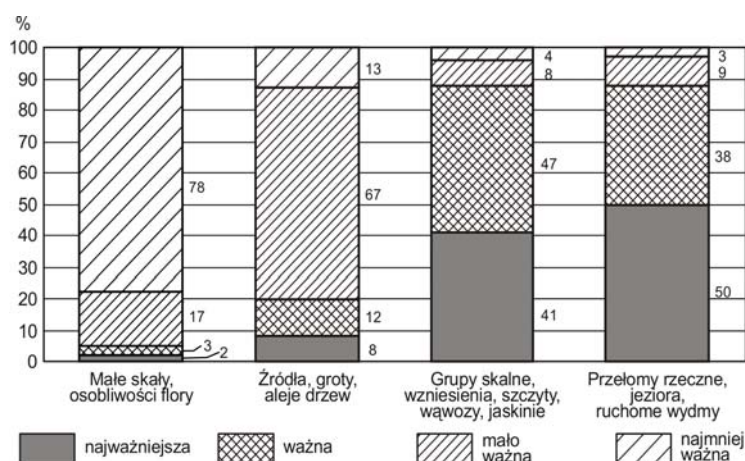
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Najczęściej wskazywano wartości pomiędzy 10 a 20%, z niewielką przewagą dla „zasięgu widzialności” i „rozwinięcia horyzontalnego”. Dziewięciu przewodników wskazało, że dominujący (60%) jest „zasięg widzialności”. W efekcie średnie wartości dla czterech pierwszych czynników oscylują pomiędzy 15 a 17%, dla zasięgu widzialności – 25% oceny, a dla dominanty krajobrazowej 11%. Różnice między tymi wartościami są na tyle niewielkie, że można czynniki te również traktować równoważnie.

W przypadku atrakcji krajoznawczych turyści zostali poproszeni o ustalenie, które z czterech grup atrakcji przyrodniczych i kulturowych są najważniejsze dla oceny szlaków pieszych. Zdaniem połowy respondentów najistotniejsze są przełomy rzeczne, jeziora i ruchome wydmy, a ważne dla 47% turystów są grupy skalne, wzniesienia, szczyty, wąwozy i jaskinie. Mało ważne (67% turystów) są skały, źródła, grotty i aleje drzew, a najmniej istotne (79% turystów) są najmniej i najmniej widoczne małe skały i osobliwości flory (rys. 3).

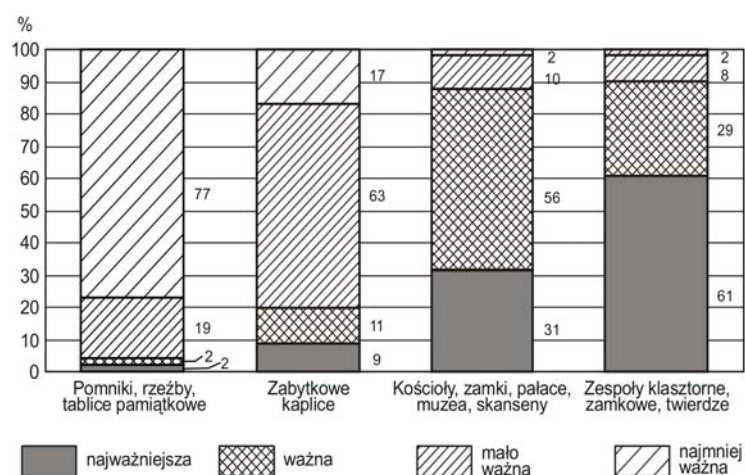
Oceniając znaczenie atrakcji kulturowych na turystycznym szlaku pieszym, 61% respondentów deklaruje, że najważniejsze są zespoły klasztorne, zamkowe i twierdze, natomiast ważne (56%) kościoły, zamki, pałace, muzea

i skanseny. Mało istotne zdaniem 63% turystów są małe obiekty zabytkowe i ich ruiny, a najmniej ważne zdaniem aż 77% turystów są najmniejsze obiekty – pomniki, rzeźby i tablice pamiątkowe (rys. 4).

Rys. 3. Znaczenie grup atrakcji przyrodniczych wzdłuż szlaku pieszego w opinii ankietowanych turystów

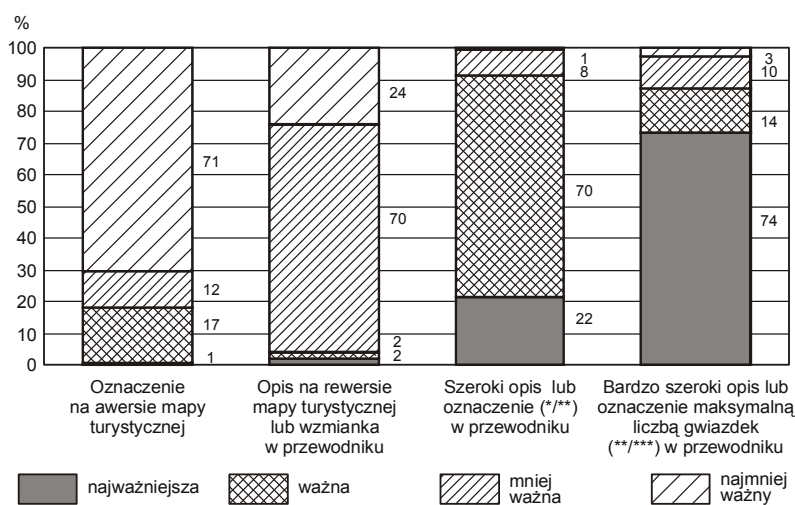
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 4. Znaczenie grup atrakcji kulturowych dla oceny szlaku pieszego w opinii ankietowanych turystów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Przewodnicy turystyczni, jako znawcy literatury krajoznawczej, zostali poproszeni o ustalenie, jaki sposób oznaczenia atrakcji turystycznej w publikacjach krajoznawczych jest najważniejszy. Na podstawie analiz map turystycznych i przewodników po regionie wyróżnione zostały cztery najczęściej stosowane sposoby (rys. 5).

Rys. 5. Znaczenie sposobu opisu atrakcji krajoznawczych w opinii ankietowanych przewodników turystycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

74% przewodników uważa, że najważniejszym sposobem oznaczenia atrakcji turystycznej jest jej bardzo szczegółowy opis lub przyznanie maksymalnej liczby gwiazdek (**/**) w przewodniku stosującym taką klasyfikację. Dla 70% respondentów ważny jest szeroki opis lub przyznanie mniejszej liczby gwiazdek (*/**) w przewodniku stosującym taką klasyfikację. Mniej ważna (70%) jest krótka wzmianka w przewodniku lub opis na rewersie mapy, a najmniej istotne (71%) jest oznaczenie atrakcji na mapie turystycznej za pomocą sygnatury, bez wzmianki w przewodniku.

W przypadku zagospodarowania turystycznego obie grupy respondentów były proszone o określenie, która z trzech możliwych lokalizacji obiektów noclegowych i gastronomicznych w stosunku do szlaku pieszego jest najważniejsza. Najdogodniejsza zdaniem obu grup jest lokalizacja takich obiektów przy szlaku poza obszarem zabudowanym, co potwierdziło 3/4 przewodników i 71% turystów. Wartość ta odnosi się do schronisk PTTK i bacówek, w obrębie których działają bufety schroniskowe. Średnio ważna

zdaniem 73% przewodników i 63% turystów jest lokalizacja przy szlaku na obszarze zabudowanym, a najmniej istotna jest lokalizacja takich obiektów poza szlakiem na obszarze zabudowanym (3/4 każdej grupy).

Obie grupy zostały również poproszone o określenie, który rodzaj nawierzchni szlaku jest najważniejszy w kontekście jego atrakcyjności. Jako że przewodnicy turystyczni posiadają większą wiedzę i doświadczenie w tym zakresie, dla nich wyróżnionych zostało sześć rodzajów nawierzchni, z których dwie są sztuczne (asfaltowa, brukowa), trzy półsztuczne (kamienista, szutrowa, drewniana) i jedna naturalna. Turyści mieli do wyboru jedynie trzy rodzaje – sztuczną, półsztuczną i naturalną. Obie grupy jednogłośnie przyznały, że najważniejsza jest nawierzchnia naturalna (77% przewodników i 64% turystów), następne były nawierzchnie półsztuczne (45% przewodników i 74% turystów), a najmniej ważne uznano nawierzchnie sztuczne (62% przewodników i 64% turystów).

Najważniejszym zadaniem było ustalenie wartości wagowej składowych atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych, jakim są walory turystyczne, dostępność komunikacyjna i zagospodarowanie turystyczne. Tabela 3 przedstawia liczbę odpowiedzi uzyskanych od przewodników. Ostatnia kolumna zawiera średnią wartość dla składowych atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych z uwzględnieniem liczby powyższych wskazań.

Tabela 3. Znaczenie składowych atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych w opinii przewodników

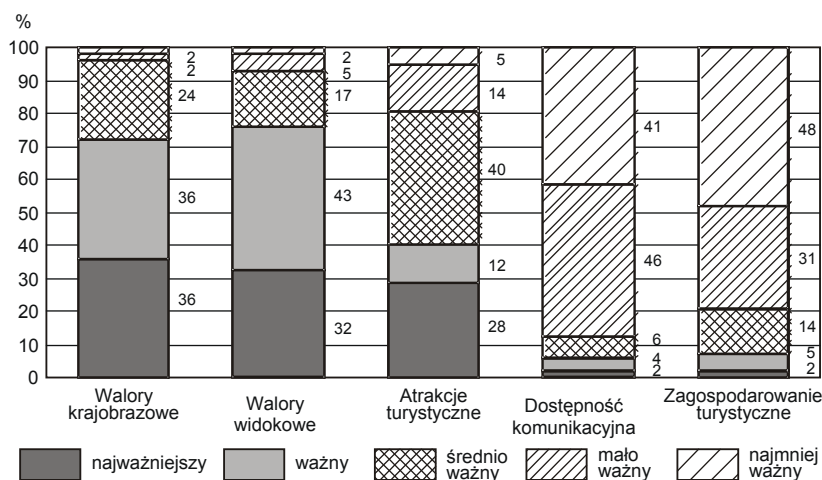
Składowe atrakcyjności turystycznej	Wartości wskazane przez ankietowanych przewodników w %															Średnia w %
	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	60	65	70	80	90	
	liczba odpowiedzi															
Walory turystyczne	–	–	2	–	–	7	–	12	5	45	13	3	10	4	1	52
Dostępność komunikacyjna	1	9	3	34	18	17	7	8	3	2	–	–	–	–	–	25
Zagospodarowanie turystyczne	1	17	11	26	14	21	4	4	–	4	–	–	–	–	–	23

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Największy wpływ na atrakcyjność turystyczną szlaków pieszych mają w opinii przewodników walory turystyczne (średnio 52%). Zdaniem 45 respondentów stanowią one połowę oceny, dla kolejnych 13 jest to nawet war-

tość 60%. Drugim składnikiem jest dostępność komunikacyjna, której średnia wartość wyniosła 25%. Najczęściej stanowią one 20% całości oceny, a następnie 25% i 30%. W przypadku zagospodarowania turystycznego, którego średnia wartość wyniosła 23%, najczęściej przypisywaną wartością było 20% całości oceny, a następnie 30% i 10%.

Turyści natomiast byli proszeni o ułożenie składowych w kolejności od najważniejszej (1) do najmniej ważnej (5). Mieli oni zatem do wyboru pięć ocen. W celu określenia walorów turystycznych szlaków pieszych posłużono się trzema elementami: walory krajobrazowe, walory widokowe krajobrazu i atrakcje krajoznawcze (rys. 6).

Rys. 6. Znaczenie wybranych składowych atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych w opinii ankietowanych turystów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

W efekcie różnica pomiędzy elementami walorów turystycznych szlaków jest niewielka, gdyż najczęściej za najważniejsze uznawano walory krajobrazowe (36%), następnie walory widokowe krajobrazu (32%) i atrakcje turystyczne (28%). 48% respondentów uważa, że najmniej ważne jest zagospodarowanie turystyczne, a kolejnych 41%, że dostępność komunikacyjna.

Wnioski

Badania ankietowe przeprowadzone wśród użytkowników turystycznych szlaków pieszych, czyli przewodników turystycznych i turystów, służyły do określenia czynników decydujących o atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych, a także weryfikacji przyjętej metody oceny.

Stwierdzono, że zastosowane w niniejszym opracowaniu metody w celu znalezienia cech istotnych dla atrakcyjności szlaku pieszego pozwoliły na określenie znaczenia:

- składowych atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych, z których wynika, że walory turystyczne są ważniejsze od dwóch pozostałych równoważnych sobie składowych;
- równoważności kryteriów oceny walorów krajobrazowych i widokowych szlaku;
- form ukształtowania terenu w poszczególnych strefach krajobrazowych z punktu widzenia ich urozmaïcenia i odmienności w stosunku do otoczenia;
- rodzajów pokrycia terenu z punktu widzenia stopnia ich naturalności;
- grup atrakcji przyrodniczych i kulturowych z punktu widzenia ich rodzaju i skali;
- lokalizacji obiektów noclegowych i gastronomicznych wzdłuż szlaku;
- kolejności wartościowania rodzajów nawierzchni szlaków, od naturalnej do sztucznej.

Wykorzystane metody pozwoliły na uzyskanie odpowiedzi na pytanie, co decyduje o atrakcyjności szlaków pieszych w opinii turystów i przewodników turystycznych, co można ująć w postaci następujących wniosków:

- w ocenie atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych największe znaczenie mają walory turystyczne, a w dalszej kolejności dostępność komunikacyjna i zagospodarowanie turystyczne;
- przyjęte kryteria oceny atrakcyjności walorów krajobrazowych szlaku pieszego są równoważne, z niewielką przewagą dla form ukształtowania terenu (przewodnicy górcy) lub typu pokrycia terenu (przewodnicy terenowi);
- do najatrakcyjniejszych krajobrazowo form rzeźby terenu należą wierzchołki, grzbiety górskie i izolowane wzniesienia, a w przypadku pokrycia terenu – wody powierzchniowe;
- zastosowane kryteria oceny walorów widokowych szlaku są równoważne, z niewielką przewagą zasięgu widzialności;

- najważniejszymi atrakcjami krajoznawczymi wzdłuż szlaku są przełomy rzeczne, jeziora i ruchome wydmy oraz zespoły klasztorne, zamkowe i twierdze, które w literaturze krajoznawczej są bardzo szczegółowo opisane lub opatrzone maksymalną liczbę gwiazdek (**/**);
- dla bazy noclegowej i gastronomicznej użytkowników szlaków turystycznych najdogodniejsza jest lokalizacja przy szlaku, ale poza obszarem zabudowanym;
- najbardziej preferowana przez użytkowników szlaków pieszych jest naturalna nawierzchnia szlaku.

BIBLIOGRAFIA

- BAGIŃSKI E., 1991, *Badania percepcji krajobrazu w aspekcie fizjonomicznym*, [w:] J. Wyrzykowski (red.), *Ocena krajobrazu Polski w aspekcie fizjonomicznym na potrzeby turystyki*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- BOHDANOWICZ J., MIKUŁKOWSKI B., 1980, *Wybrane zagadnienia turystyki krajoznawczej w świetle polskiej literatury przedmiotu. Aspekty społeczne i geograficzne*, Zeszyty Naukowe AWF we Wrocławiu, nr 25.
- DYGOŃ M., 2003, *Percepcja krajobrazu gminy Sękowa (Beskid Niski) przez turystów*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Krajobraz. Turystyka. Ekologia*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. XI, PWSZ, PAEK, Leszno.
- GROBELNY J., WIESNER W., ZARZYCKI P., 2010, *Walory turystyczne gór w opinii pieszych turystów sudeckich*, [w:] *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 590, Ekonomiczne Problemy Usług, nr 52, Szczecin.
- JABŁOŃSKA W., 2003, *Percepcja krajobrazu przez uczniów szkół podstawowych*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Krajobraz – Turystyka – Ekologia*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. XI, PWSZ w Lesznie, Instytut Turystyki, PAEK, Leszno.
- KOWALCZYK A., 1992, *Badania spostrzegania krajobrazu multisensorycznego – podstawa kształtowania obszarów rekreacyjnych*, WSP, Bydgoszcz.
- KOWALCZYK A., 2003, *Preferencje wypoczynkowe mieszkańców Bydgoszczy*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Krajobraz – Turystyka – Ekologia*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. XI, PWSZ w Lesznie, Instytut Turystyki, PAEK, Leszno.
- KRUCZEK Z., 1979, *Metoda oceny walorów turystycznych dla potrzeb programowania imprez turystycznych w górach*, [w:] *Ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla potrzeb turystyki i rekreacji na różnych poziomach i etapach planowania – materiały z konferencji*, „Serie i Monografie”, nr 116, AWF Poznań.
- KUCHARSKA M., 2006, *Nowa metoda oceny atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych na przykładzie szlaków pieszych oddziału łódzkiego PTTK*, „Turystyka i Hotelarstwo”, nr 10, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa, Łódź.
- MATUSZEWSKA D., 2008, *Atrakcyjność krajobrazu Słowińskiego Parku Narodowego dla potrzeb turystyki pieszej*, [w:] A. Zaręba, D. Chylińska (red.), *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

- LUTYŃSKI J., 1994, *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, ŁTN, Łódź.
- OPPENHEIM A. N., 2004, *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Wyd. Zys i S-ka, Poznań.
- PARZYCH K., 2009, *Postrzeganie kurortu nadmorskiego przez turystów na przykładzie Łeby. „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. 25: Turystyka a ochrona środowiska przyrodniczego – stan i perspektywy badawcze*, Warszawa.
- PIECHOTA S., 2006, *Percepcja krajobrazu rekreacyjnego Pszczewskiego Parku Krajobrazowego*, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- PIECHOTA S., 2009, *Percepcja krajobrazu w edukacji turystycznej dzieci i młodzieży, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. 25: Turystyka a ochrona środowiska przyrodniczego – stan i perspektywy badawcze*, Warszawa.
- PIETER J., 1975, *Zarys metodologii pracy naukowej*, PWN, Warszawa.
- PIETRZAK M., 1998, *Syntezy krajobrazowe, założenia, problemy, zastosowania*, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- PIETRZAK M., MIEDZIŃSKA I., STYPEREK J., 1999, „Rzeczywista” atrakcyjność wizualna krajobrazu szlaków turystycznych (na przykładzie szlaku im. Cyryla Ratajskiego w Wielkopolskim Parku Narodowym), [w:] M. Pietrzak (red.), *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego, „Problemy Ekologiczne Krajobrazu”, t. 5*, AWF, Poznań.
- PLEWNIAK W., RUSZCZYCKA-MIZERA M., WIŚNIEWSKI E., 1993, *Próba szczegółowej oceny wybranych fragmentów krajobrazów w aspekcie fizjonomycznym, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, No. 1516, Prace Instytutu Geograficznego, Seria B, t. VIII*, Wrocław.
- PRÓSZYŃSKA-BORDAS H., 2007, *Wrażenia i opinie młodych ludzi z pobytu w Tatrzańskim Parku Narodowym oraz innych polskich parkach narodowych*, [w:] J. Pociask-Karteczka, A. Matuszyk, A. Skawiński (red.), *Stan i perspektywy rozwoju turystyki w Tatrzańskim Parku Narodowym, „Studia i Monografie”, nr 46*, AWF Kraków, s. 297–308.
- PRZYBYLSKA A., 2008, *Ocena atrakcyjności wizualnej geokompleksów krajobrazowych dolnego odcinka doliny Obry dla turystyki kajakowej w świetle badań ankietowych*, [w:] A. Zaręba, D. Chylińska (red.), *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- ROGOWSKI M., 2008, *Próba określenia kryteriów oceny atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych*, [w:] J. Wyrzykowski (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki zagranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej, t. 10: Turystyka w środowiska geograficznym*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- ROGOWSKI M., 2009, *Ocena walorów widokowych krajobrazu szlaków turystycznych na wybranych przykładach z Dolnego Śląska, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. 25*, Warszawa.
- ROGOWSKI M., 2010, *Ocena atrakcyjności turystycznej fragmentu sieci szlaków pieszych w Karkonoskim Parku Narodowym, „Opera Corcontica”, No. 47, Supplementum 1, Krkonosske prace, Sprava Krkonosskeho narodniho parku, Vrchlabi*.
- SEWERNIAK J., 1990, *Uczestnicy górskiej turystyki pieszej: charakterystyka społeczno-demograficzna i motywacyjna w świetle badań ankietowych, „Monografie” AWF w Poznaniu*.
- SEWERNIAK J., 1991, *Geograficzne i społeczne uwarunkowania górskiej turystyki pieszej*, [w:] *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- WYSZYŃSKI M., 2008, *Waloryzacja obszaru Stobrawskiego Parku Krajobrazowego dla potrzeb turystyki z uwzględnieniem wybranych rodzajów percepcji środowiska przyrodniczego*, [w:] A. Zaręba, D. Chylińska (red.), *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

- ZARZYCKI P., 2003, *Współczesna piesza turystyka górską w świetle badań ankietowych*, [w:] J. Wyrzykowski (red.), *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, AWF Wrocław, s. 239–253.
- ZARZYCKI P., 2007, *Tatrzańskie schroniska górskie w opinii turystów*, [w:] J. Pociask-Karteczka, P. Matuszyk, P. Skawiński, *Stan i perspektywy rozwoju turystyki w Tatrzańskim Parku Narodowym*, „Studia i Monografie”, nr 46, AWF Kraków, Kraków–Zakopane.
- ZGŁOBICKI W., BARAN-ZGŁOBICKA B., ZIÓŁEK M., ZIÓŁEK G., 2005, *Atrakcyjność wizualna krajobrazu polskich parków narodowych a ich wartości przyrodnicze*, „Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody”, t. 24, z. 1–4, s. 135–151.